

Râvi Sıfatlarından Mürûetin Kavramlaşma Süreci ve Güncelliği Sorunu

Mustafa Karabacak¹

Öz

Mürûet, râvinin adâlet vasfıyla ilgili istilahlardan biridir. Bu şart önceden râvide aranan özelliklerinden biri olan takvânın içinde değerlendirilmekteydi. Mürûetin tanımlarından anlaşıldığına göre ihlal edici davranışlardan birçoğu zaman ve mekânla kayıtlı iken bazısı ise zaman ve mekânla sınırlı olmadan âlimler tarafından tartışılmıştır. Çalışmada mürûeti ihlal edici davranışlardan bölgesel bir faktöre bağlı olmayan ve bazı muhaddislerce tartışılan hadis rivayeti karşısında ücret almak ve yöneticilere yakın olmak meselesi ve bunun hadis rivayetine etkisi tartışıldı. Muhaddislerin mürûet tanımlarından yola çıkarak günümüze ışık tutan bir tanım denemesi yapıldı. Bu tanımdan da hareket ederek mürûet kavramının hadis usûlündeki rivayet dönemi ile bitmediği ve günümüze bakan bir vechesinin olduğu kanaatine ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mürûet, Mürüvvet, Rivayet, Adâlet.

Karabacak, Mustafa. "Râvi Sıfatlarından Mürûetin Kavramlaşma Süreci ve Güncelliği Sorunu". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Mart2026): 242-263. <https://izlik.org/JA66NA84BB>. <https://doi.org/10.32711/tiad.1812901>

Geliş Tarihi	29.10.2025
Kabul Tarihi	09.03.2026
Yayın Tarihi	31.03.2026
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, mustafa.karabacak@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8190-3513.

The Conceptualization Process of the Muru'a one of the Characteristics Sought in the Narrator and the Problem of its Currentness

Mustafa Karabacak¹

Abstract

Murū'a, is one of the acts related to the narrator's justice quality. This condition was previously considered in taqwa, one of the characteristics sought in the narrator. As it is understood from the definitions of murū'et, while most of the violating behaviors are registered with time and place, some of them have been discussed by scholars without being limited to time and place. Among these, the issue of getting paid and being close to the rulers in the face of hadith narration, which is not dependent on a regional factor and discussed by some hadith, and its effect on hadith transmission were emphasized. Based on the murū'a definitions of the muḥaddith, a definition attempt was made that sheds light on the present. Based on this definition, it was concluded that the concept of murū'a did not end with the period of narration in the hadith method and that it has an aspect that looks at the present day.

Keywords: Ḥadīth, Murū'a, Muruwwa, Narration, Justice.

Karabacak, Mustafa. "The Conceptualization Process of the Muru'a one of the Characteristics Sought in the Narrator and the Problem of its Currentness". *Türkiye Journal of Theological Studies* 10/1 (Mart2026): 242-263. <https://izlik.org/JA66NA84BB>. <https://doi.org/10.32711/tiad.1812901>

Date of Submission	29.10.2025
Date of Acceptance	09.03.2026
Date of Publication	31.03.2026
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Associate Professor, Selçuk University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Division of Hadith, Konya, Türkiye, mustafa.karabacak@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8190-3513.

Giriş

Hadis usûlünde râvide aranan vasıflardan biri olan mürûet, râvinin âdil sayılmasının şartlarından biri kabul edilir. Mürûet kavramı, sadece hadis usûlüyle değil başta fıkıh olmak üzere, ahlâk ve tasavvuf ilimleriyle de ilgilidir. Mürûet kavramının hadis usûlünde kullanımı tarihi süreç içinde olmuş bu sebeple râvide bulunması gereken zorunlu şartlardan kabul edilen adâletin zorunlu bir şartı mı yoksa tamamlayıcı bir unsuru mu olduğu muhaddislerce tartışılmıştır. Hatta bu kavramı bazıları takvânın içinde sayarken bazıları onu müstakil olarak değerlendirmektedirler.

Tarihi süreç içinde hadis usûlünde bazılarınca adâletin bir şartı olarak değerlendirilen mürûet kavramının tanımını yapmanın zorluğu ortadadır. Çünkü mürûet, adâlet gibi birden fazla ilim dalıyla bağlantılı olduğu için kavramın genel geçer bir tanımını yapmak zordur. Bu meyanda mürûet kavramı hadis usûlünde adâlet kavramıyla, fıkıhta şâhitlikle, ahlâk kitaplarında da fütüvvetle ilişkilendirilmiştir.³ Başlangıçta özellikle ahlâk kitaplarının temel bölümlerinden biri olan mürûet, sonraki süreçte, hadis usûlünün temel kavramlardan biri olarak görülmüş ve alanla ilgili çalışmalar hadis âlimleri tarafından yapılmıştır.

Bu meyanda konuyla ilgili Reyhan Yılmazörnek, *Mürûet Vasfı ve Râvi Tenkidine Etkisi* adlı yüksek lisans tezinde mürûet zaafı ve râvi tenkidine etkisi üzerinde durmuştur.⁴ Ömer Özpınar'ın, kaleme aldığı *Hadis ve Fıkıh Edebiyatında Ortak Bir Kavram: Mürûet* adlı makalede ise kavramın hadis ve fıkıh edebiyatının ortak kavramı olduğu, ağırlıklı olarak fıkıh olmak üzere, fıkıh ve hadis usûlünde kavramlaşma süreci ve mahiyeti ele alınmıştır.⁵ Her iki çalışmada mürûeti ihlal edici davranışların zamana ve bölgeye göre değişkenliği ifade edilmekle birlikte konunun özellikle de mürûetin şâhitlikle ilişkisinin yeterince tartışılmadığı kanaatindeyiz. Ayrıca söz konusu mezkûr çalışmalarda mürûetin günümüze yansımaları üzerinde durulmamakta ve kavramın rivayet dönemiyle bittiği izlenimi verilmektedir. Ancak mürûeti ihlal edici davranışlardan zamana ve mekâna bağlı olmayanlar olmakla birlikte sürecin gerektirdiği yeni davranış ve sözler de olduğu muhakkaktır. Bu çalışmada ise mürûet kavramının kronolojisi de dikkate alarak tarihi süreç içinde kavramlaşma sürecine, mürûeti ihlal edici davranışları zikrederek sürecin devam ettiğine ve kavramın günümüze yansımaları üzerinde durulacaktır.

1. Kavram Olarak Mürûet

Mürûet, diğer bir ifadeyle *mürûe'* kelimesi, م-ر-أ harflerinden oluşan; مَرُوءٌ - مَرُوءٌ fiilinin فَعُولَةٌ kalıbından mastardır. Yazımdaki *vâv* harfinin şeddenmesi ile مَرُوءٌ şeklinde de yazılıp okunması mümkündür. Arapça'da *insan, kişi, kadın/erkek* manalarında kullanılan مَرَأٌ ve müennesi olan مَرَأَةٌ kelimelerinin aslı da bu fiildir.⁶ O takdirde söz konusu fiilin mastarı mürûet, sözlükte, *insanlık, adamlık, olgunluk, iffet* gibi anlamlara gelmektedir.⁷

³ bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Um* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990), 7/56; Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. 'Abdulhâlim Maḥmûd, Maḥmûd b. eş-Şerîf (Kahire: Daru'l-Me'ârif, ts.), 2/381; Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrûzî İbnu's-Salâh, *Ma'rifetu envâri Ulûmi'l-Hadis (Mukaddimetü İbnu's-Salâh)*, thk. Nureddin İtr (Beirut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1406), 104; Ömer Özpınar, "Hadis ve Fıkıh Edebiyatında Ortak Bir Kavram: Mürûet", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 32 (2011), 107-137.

⁴ Reyhan Yılmazörnek, *Mürûet Vasfı ve Râvi Tenkidine Etkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁵ Özpınar, "Hadis ve Fıkıh Edebiyatında Ortak Bir Kavram: Mürûet", 107-142.

⁶ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sâdir, 1414), "mre", 1/154.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "mre", 1/154.

Yine aynı kelimeden gelen yemeğin lezzetli ve sağlıklı olduğunu belirtmek için **وِطْعَامٍ مَّرَانِيٍّ**; yemek mideye kolay bir şekilde ulaşıp rahatsızlık vermediğinde de **مَرَانِيٍّ** **الطعام** denilir.⁸ Yeneni veya yenmekte olan yemeğin faydalı, lezzetli olması ve vücuda yararlı için de **هِنِيئًا مَرِيئًا** ifadesi kullanılır. Kur'an'da kadınların eşlerine başışladıkları mehiri yemenin bir sakıncası olmadığını belirtmek üzere de aynı kalıbın kullanıldığı görülmektedir.⁹

2. Mürüet Kelimesinin Kavramlaşma Süreci

Mürüet, Câhiliye edebiyatında cömertlik, sözünde durmak, affetmek gibi bazısını İslâmiyet'in de kabul ettiği ahlâkî üstünlükleri içermekle beraber daha çok kişinin bedensel üstünlüklerini dile getirmek üzere kullanılmış, "mânevî ve ahlâkî meziyetler" anlamını ise İslâmiyet ile birlikte kazanmıştır.¹⁰

Mürüet kelimesinin terim olarak, tarihi süreç içinde çok farklı tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Enes b. Mâlik'in (öl. 93/711) rivayetine göre Hz. Peygamber'in, bu kelimeyi açıklaması şöyledir: "Konuştuğunda kardeşin kardeşi dinlemesi onun mürüetindedir."¹¹ Buradaki mürüeti "İslâmî olgunluğundandır" diye tercüme etmek uygun düşmektedir. Allah Rasûlü'nün bu tanımı hakikatte bir vasfın mürüet olduğunu belirtmek için söylediği anlaşılmaktadır. Ebû Hüreyre (öl. 58/678) rivayetinde ise Hz. Peygamber'in ifadesi "Bir şahsın onur sahibi olması dinini, mürüvet sahibi olması aklını, şerefi ve itibarı da ahlâkını gösterir." diye geçmektedir."¹² Hz. Ali'nin (öl. 40/641) rivayetine göre Allah Rasûlü şöyle buyurdu: "İnsanlarla ilişkilerinde onlara zulmetmeyen, konuşmalarında yalan söylemeyen ve sözünde duran kimsenin mürüeti olgunluğa ulaşıp adâlet vasfı ortaya çıkmış, kardeşliği vâcip, gıybeti ise haram olmuştur."¹³ Farklı sahâbîler tarafından rivayet edilen Hz. Peygamber'in bu tanımlarının *Kütüb-i sitt'e* de geçmediği ve isnad yönünden de rivayetlerin sahih olmadığı söylenmiştir.¹⁴ Bu meyanda Câhiliye döneminde kullanılan ve Kur'an'da da kelime kökü itibarıyla geçen bir kavram¹⁵ Hz. Peygamber'in de kullanması imkan dahilindedir. Dolayısıyla sahâbenin mürüet tanımlarını en azından *hükmen merfu* şeklinde değerlendirmek daha uygun gibi durmaktadır. Zira muhteva olarak benzer tanımları sahâbenin de yaptığı görülmektedir.

Hz. Ömer (öl. 23/644) mürüeti şöyle tarif etmektedir: "Kişinin şahsiyetli olması dinini, mürüetli oluşu ahlâkını, şeref ve itibarlı olması aklını yansıtır."¹⁶ Mâlik b. Enes'in (öl.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "mre", 1/155.

⁹ *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: TDV Yayınları, 1993), en-Nisâ 4/4. Ayrıca bk. H. İbrahim Acar, "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 374.

¹⁰ Mustafa Çağrı, "Mürüvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/61.

¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiu li ahlâkî'r-râvî ve âdâbî's-sâmi'*, thk. Mahmud et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.), 1/195.

¹² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982/1402), 2/365; Ebû Hâtîm Muhammed İbn Hibbân, *Ravdatü'l-ukalâ ve nüzhetu'l-fudalâ'*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 229; Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 10/328 (No. 20810).

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme el-Kudâî, *Müsnedü's-Sihâb*, thk. Hamdî b. Abdillemed es-Silefi (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1047/1986), 1/322; Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmî'r-rivaye*, thk. Ebû Abdillâh es-Sûrî-İbrahim Hamdî el-Medenî (Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 78.

¹⁴ Özpınar, "Hadis ve Fıkıh Edebiyatında Ortak Bir Kavram: Mürüet", 116-119.

¹⁵ el-Bakara 2/102, 282; en-Nisâ 4/128, 176; el-Enfâl 8/24 vd.

¹⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/329 (No. 20811).

179/795) *el-Muvatta'*nda ise Hz. Ömer'in ifadesi şöyledir: "Mü'minin şerefi takvâsıdır, dini soyudur, mürûeti ahlâkıdır."¹⁷ Bir başka tanımında Hz. Ömer, mürûeti artıran bir etken üzerinde durmaktadır: "Arapçayı öğrenin. Arapçanın inceliklerini öğrenmek mürûeti artırır."¹⁸ Yine Hz. Ömer'in bir başka tanımı: "Kişinin elbisesinin temizliği onun mürûetindedir. Mürûetin izhârı temiz elbisede ortaya çıkar."¹⁹ Muâviye'ye (öl. 60/680) ise mürûetin ne olduğu sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "Yemek yedirmek ve Allah yolunda cihat etmektir."²⁰ O, bir başka yerde de şöyle demektedir: "Mürûetin âfeti kötü kardeşlerdir."²¹ Muâviye, Abdulkays kabilesinden birisine "Siz neyi mürûetin bir parçası olarak sayarsınız?" diye sorunca "Meslek sahibi ve iffetli olmayı" şeklinde cevap vermiştir.²² Muâviye'nin bu sorusundan mürûetin kabilelere göre değişkenliği anlaşılmaktadır. Ahnef b. Kays (öl. 67/686) ise mürûeti şöyle tanımlamaktadır: "Aleni yapmaktan utandığın davranışı gizli de yapmamaktır."²³ Abdullah b. Abbâs (öl. 68/687) ise mürûeti şöyle tarif etmektedir: "Tevhide inanman, doğru yolu tutman ve bunun artması için Allah'a dua etmendir."²⁴ O bir başka yerde mürûeti şöyle tarif etmektedir: "Sefihlerle şakalaşırsan değerini; bayağı insanlarla şakalaşırsan mürûetini yok edersin."²⁵ Abdullah b. Ömer'in (öl. 73/693) tanımı şöyledir: "Biz Kureyş topluluğu, iffetli olmayı ve malı doğru kullanmayı mürûetten sayarız."²⁶

Hz. Peygamber'in ve sahâbenin mürûet tanımlarından kelimenin, etimolojik yapısına da uygun olarak, kişinin şahsiyet ve ahlâkî olgunluğunu tamamlayan bir meziyet olduğu anlaşılmaktadır. Fakat sahâbe döneminden itibaren anlamı genişlemeye devam etmiş ve kavramın meslek, lisan, sosyal çevre ve giyim kuşamla bağlantısı kurulmaya başlanmıştır. İlerleyen süreçte anlam genişlemesi devam etmiştir.

Tâbiünden İbrahim en-Nehâî (öl. 96/714) mürûeti şöyle tanımlamaktadır: "Hacamatçının şişesine bakmak mürûetten değildir."²⁷ Ondandır aktarılan başka bir tanım ise şöyledir: "Yolda yürürken fazlaca sağa sola bakmak ve süratli yürümek mürûetten değildir."²⁸ Yine o bir başka tanımında şöyle demektedir: "Kişinin elbisesinde ve dudaklarında mürekkep izi olması mürûettendir."²⁹ Tâbiünden Âmir eş-Şa'bî (öl. 104/722) mürûet hakkında şöyle demektedir: "Hacamatçının şişesine bakmak mürûetten değildir."³⁰ Bu durumda İbrahim en-Nehâî'nin mürûet tanımlarından biriyle, Şa'bî'nin tanımı aynıdır ve bu tanım mürûetin özelliğinden daha çok mürûetin ne olmadığıyla ilgilidir. Bu

¹⁷ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "Cihâd", 35.

¹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, 2/25; Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Mevdu evhâmî'l-cem ve't-tefrîk*, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî (Beirut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1407), 2/226.

¹⁹ Râşid b. Abdurrahman Beddâh, "Havâtimü'l-mürûe", *Câmiatü's-Selefiyye Dâru't-Te'lif ve't-Tercüme* 40 (2008), 19.

²⁰ Ebu'l-Kâsım el-Huseyin b. Muhammed Râğib İsfahânî, *ez-Zerîa ilâ mekârimi's-Şerîa*, thk. Ebu'l-Yezid Ebû Zeyd el-Acmî (Kahire: Dâru's-Selâm, 1428), 117.

²¹ İbn Hibbân, *Ravdatü'l-ukalâ*, 234.

²² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/329 (No. 20813).

²³ Râğib İsfahânî, *ez-Zerîa*, 117.

²⁴ Ebu'l-Kâsım el-Huseyin b. Muhammed Râğib İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâi ve muhâverâtü's-şuarâi ve'l-beleğâ* (Beirut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1420), 1/369.

²⁵ Beddâh, "Havâtimü'l-mürûe", 19.

²⁶ Beddâh, "Havâtimü'l-mürûe", 19.

²⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Haler İbnu'l-Merzûbân, *el-Mürûe*, thk. Muhammed b. Hayr Ramazan Yusuf (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1420/1999), 78.

²⁸ İbnu'l-Merzûbân, *el-Mürûe*, 78.

²⁹ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 201.

³⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *el-İle ve Ma'rifeti'r-Ricâl* (Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422/2001), 2/273 (No. 2228; İbnu'l-Merzûbân, *el-Mürûe*, 77-78; İbn Hibbân, *Ravdatü'l-ukalâ*, 233.

sözden insanların ellerinde olan değersiz bir şeye tamahkârlık yapmanın mürûeti ihlal edici olduğu anlaşılmaktadır.³¹ Bu durum Deylemî'nin (öl. 509/1115) Enes b. Mâlik rivayetinde bayağı bir davranış olarak görülmektedir.³² Sahtiyânî'nin (öl. 131/749), Cermî'den (öl. 104/722) aktardığına göre o, mürûetin tanımından daha çok ne olmadığından bahsetmektedir: "Kişinin arkadaşı üzerinden para kazanması mürûet değildir."³³ Muhammed b. Sîrîn (öl. 110/729) ise mürûeti tanımlamaktan çok neleri yapmanın mürûet olmadığından bahsetmektedir: "Üç şeyi yapmak mürûetten değildir: Çarşı pazarda bir şeyler yemek, attarın yanında kokusundan faydalanmak, kadınların yüzüne bakmak."³⁴ Süfyan b. Hüseyin, İyâs b. Muâviye'ye (öl. 122/740) mürûetin ne olduğunu sorunca "Yaşadığın şehirde muttakîlik olarak kabul edilen yaşam tarzıdır. Fakat takvâya uygun yaşam tarzı yönünden tespit edemediğinde giyim kuşamdır." şeklinde cevap vermiştir.³⁵ Bu tanımla İyâs b. Muâviye'nin, mürûeti şekle indirdiği görülmektedir. Tâbiîn döneminin mürûet tanımlarının ortak noktası ağırlıklı olarak meslekle ilintisinin kurulmasıdır. Vurgunun da mürûet sahibine toplum tarafından itibar edilmeyen meslekleri yapmaktan sakındırmaya yönelik olduğu görülmektedir.

Ebu'l-Velîd İbn De'b'e (öl. 171/787), "bütün ilimleri ezbere bildiği halde yanında niye kitap taşıdığı" sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Kişinin yanında ders materyallerini taşıması mürûetindedir."³⁶ Abbâsi halifesi Hârûnürreşîd (öl. 193/809) mürûeti hadisçilerin mümeyyiz vasfı olarak saymaktadır: "Mürûet hadis ehlinin, tartışmak Mu'tezilenin, yalan ise Râfîzîlerin özelliğidir."³⁷ Burada cümlenin gelişinden mürûeti *ağırbaşlılık* olarak tercüme etmek daha uygun gibi durmaktadır. Tanım, mefhumu muhalifi ile yorumlandığında tartışmak ve yalan söylemenin hadisçilerde bulunmaması gereken vasıflardan olduğu anlaşılmaktadır.

Râğîb el-İsfahânî'nin (öl. 502/1108) bildirdiğine göre "*Şüphesiz Allah, adâleti, ihsânı, yakın akrabaları koruyup gözetmeyi emreder; çirkinlikleri, kötülük ve zorbalıkları yasaklar.*"³⁸ âyetinde belirtilen özelliklerin hepsini taşıyan kimse mürûet sahibidir.³⁹ Seâlibî'nin (öl. 429/1038) *Mir'âtü'l-mürûât*'ında söz konusu bu görüş Muhammed b. Harb'e izafe edilmektedir.⁴⁰ Süfyan b. Uyeyne'ye (öl. 198/814), "Kur'an'dan birçok konuyu istinbat ettin, acaba Kur'an'da mürûet de var mıdır?" diye sorulunca "*Sen af yolunu benimse, (örfe) uygun olanı emret ve cahil kimselerden de yüz çevir*" âyetini⁴¹ okumuştur.⁴² Ayrıca affetme, olumlu davranışlar sergileme, kötülükleri iyiliklerle örtme, iyiliğe iyilikle muamele etme, insanlara hoş sözler söyleme, kibirden ve gururdan sakınma, iktisatlı olma, servetini

³¹ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Muhammed b. Abdilhâdî Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîl'l-İlbâs*, thk. Abdulhamid b. Ahmed b. Yusuf b. Hendâvî (b.y.: Mektebetü'l-Asriyye, 1420/2000), 2/398.

³² Ebû Şücâ' Şirûye b. Şehredâr ed-Deylemî, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, thk. es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/1986), 4/297 (No. 6874)..

³³ İbn Hıbbân *Ravdatü'l-ükalâ*, 233.

³⁴ İbn Hıbbân, *Ravdatü'l-ükalâ*, 233.

³⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/330 (No. 20816).

³⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l-ilm* (Beyrut: İhyâu's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.), 139.

³⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu eshâbi'l-hadis*, thk. Mehmed Saîd Hatipoğlu (Ankara: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.), 78.

³⁸ en-Nahl 16/90.

³⁹ Râğîb İsfahânî, *ez-Zerîa*, 117; Râğîb İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-Üdebâ*, 1/369.

⁴⁰ Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed es-Seâlibî, *Mir'âtü'l-mürûât*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1425/2004), 15.

⁴¹ el-A'râf 7/199.

⁴² Seâlibî, *Mir'âtü'l-mürûât*, 15-16; Ebu'l-Hasen Ali b. Abdîrrahman İbn Hüzeyl, *Avnu'l-edeb fi's-siyâseti ve zeynu'l-haseb ve'r-riyâse* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 132.

dünya ve âhiret saadeti için kullanma gibi davranışları tavsiye eden âyetler de mürûetle ilgili görülmüştür.⁴³

Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (öl. 204/820) ile aralarında geçen mürûet ile ilgili bir konuşmayı şöyle aktarmaktadır: “Bir gün İmam Şâfiî’nin meclisindeyken üzerimde gömlek, onun üzerinde ise Yemen elbisesi vardı. Bana “Ey genç, niçin Yemen elbisesini gizlemeye çalışıyorsun? Onun duruşu gözdeki siyahlıkla beyazlığın uyumu gibidir.” dedi.⁴⁴ Buradan İmam Şîfiî’ye göre elbiseleri uyumlu giymenin de mürûetle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir tanımda İmam Şâfiî mürûetli olmayı şu dört özelliğe sahip olmaya bağlamaktadır: “Güzel ahlâklı, cömert, alçak gönüllü olmak ve zühd hayatı yaşamak.”⁴⁵ İlk devir sûfilerden Amr b. Osman (öl. 297/910) ise “Mürûet, kardeşlerin hatalarını görmezden gelmektir” demiştir.⁴⁶ Hatta bazıları mürûeti, seferde ve hizada olmak üzere ikiye ayırmıştır. Seferdeki mürûet, azığını paylaşmak, arkadaşlarına muhalefeti azaltmak ve Allah’ın razı olduğu konularda mizahı çoğaltmaktır. Hizada mürûet ise bol bol mecitlere gitmek, Allah için dostları artırmak ve Kur’an okumaktır.⁴⁷

Mürûetle ilgili tanımları artırmak mümkündür. İbn Hibbân (öl. 354/965) da *Ravdatü'l-ukalâ ve nüzhetu'l-fudalâ* isimli eserinde daha önce yapılmış bütün tanımları isim vermeden aktarmıştır.⁴⁸ Aktardığı bu tanımların sonunda İbn Hibbân mürûeti, muhtasar ve evrensel denebilecek anlamda şu şekilde tanımlamaktadır: “Bize göre mürûet iki özellikten oluşmaktadır: Bunlar da Allah Teâlâ’nın ve mü’minlerin hoş karşılamadığı eylemlerden uzak durup, sevdiği hasletleri yapmaktır.”⁴⁹ Bu anlamda değerlendirilebilecek bir başka tanım ise şöyledir: Mürûet; İslâm’a aykırı olmayan âdetlere uymaktır. Bu âdetler, asırdan asra, çevreden çevreye göre değişir. Bunun sebebi de âdetlerine bağlı kalmayan bir kimsenin insanlardan utanmamasıdır. İnsanlardan utanmayan kimse de yalan söylemeye cüret edebilir. Çünkü insan Allah’tan korkarak ve insanlardan hayâ ederek haram bir şeyi yapmaktan vazgeçer.”⁵⁰

Şüphesiz tanımlarda zaman ve mekân faktörü ön plana çıkmaktadır. Hatta aynı zamanda olmasına rağmen bölgeler arasında farklar da söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda mürûeti ihlal edici bir davranış başka bir bölgede bir kusur olarak görülmemektedir. Bu bağlamda mürûetin tanımı zaman ve mekânla bağlantılı olduğundan bu günkü şartlarda “Hadisle uğraşan kişinin toplumun dini değerlerine aykırı olmayan âdetlerine uyması, meslek onuruna uygun kıyafetler giymesi, buna uygun söz ve davranışlarda bulunmasıdır.” şeklinde tanım yapılabilir.

Bu tanımlardan hareketle mürûetin tarihi süreç içinde diğer birçok tanımda olduğu gibi anlam genişlemesine maruz kaldığı görülmektedir. Ancak tüm tanımların ortak noktası olarak onun Müslümana şahsiyet ve karakter kazandıran ahlâkî bir olgunluk olduğu anlaşılmaktadır. Bunun da söz, fiil, sosyal çevre ve meslek ile doğrudan ilintili olduğu

⁴³ Seâlibî, *Mir’âtü'l-mürûât*, 16; İbn Hüzeyl, *Avnu'l-Edeb*, 132.

⁴⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, 1/251.

⁴⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/329 (No. 20812).

⁴⁶ Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyin el-Beyhakî, *Şuabü'l-imân* (Hindistan: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 10/574 (No. 8025); İbnü'l-Merzûbân, *el-Mürûe*, 97; Ebû Sa'd Ahmed b. Muhammed el-Herevî, *Kitâbu'l-Erba'in fi şuyûhi's-sûfiyye*, thk. Âmir Hasen Sabrî (Beyrut: Dâru'l-Beşâirü'l-İslamiyye, 1417/1997), 100.

⁴⁷ İbn Hibbân, *Ravdatü'l-ukalâ*, 232.

⁴⁸ İbn Hibbân, *Ravdatü'l-ukalâ*, 231-232.

⁴⁹ İbn Hibbân, *Ravdatü'l-ukalâ*, 232.

⁵⁰ Şeref Kudât, *el-Menhecü'l-hadis fi ulûmü'l-hadis* (Ammân: el-Akademiyûn, 1425/2004), 42-43.

hakikattir. Yine bu tanımlarda dikkat çeken bir başka nokta ise mürûet kavramının değişkenliğidir.

3. Mürûetin Adâletin Bir Şartı Olup Olmama Meselesi

Muhaddislerin, mürûetin adâletin bir şartı olup olmaması meselesini tartıştıkları görülmektedir. Mürûeti, râvi için zorunlu bir şart olarak görenlerin yanında görmeyenler de vardır.

3.1.Mürûeti adâletin bir şartı olarak görenler

İmam Şâfiî, mürûeti adâletin içinde ondan ayrılmayan bir değer olarak görmektedir: Hayatında sırf tâat ve mürûet egemen olup ma'siyetten veya ma'siyet egemen olup da tâat ve mürûetten bir şey karıştırmayan bir insan yoktur. O takdirde kişinin hayatında tâat ve mürûet egemense şehâdeti kabul, ma'siyet egemense şehâdeti reddedilir.⁵¹ İmam Şâfiî'nin bu değerlendirmesinden şahitlikte mürûeti, adâletin içinde ayrılmaz bir kavram olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Başta Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) ve bazı âlimlere göre Şâfiî'den başka mürûeti zorunlu bir şart olarak gören yoktur.⁵² Bununla birlikte İmam Şâfiî'nin bu beyanında *tâattan* kastedilen şahidin dini hassasiyeti; *mürûetten* kastedilen ise kişilik ve ahlâkî olgunluğudur.⁵³

İbnu's-Salâh'ın (öl. 643/1245) belirttiğine göre "Hadis imamlarının çoğunluğu ve fakihler, rivayeti ile ihticac edilecek râvinin, adâlet ve zabt sahibi olması şartını koşmuşlardır. Bu da râvinin Müslüman, akıllı; fîsk ve mürûeti zedeleyen şeylerden sâlim olmasıdır."⁵⁴ Böylelikle mürûetin adâletin zorunlu bir şartı olarak sayıldığı görülmektedir. Şâfiîlerden başkasının böyle bir şart koşmadığı gerekçesiyle İbnu's-Salâh'ın mürûeti, adâletin tarifine dahil etmesine karşı çıkmıştır.⁵⁵ Zira mürûetin ölçüsü sayılan davranışlar şahıs, asır ve çevrenin değişkenliğine bağlıdır. İçeceklerle ilgili Vekî' b. el-Cerrâh (öl. 197/812) "Basralıları nebîz içerken görürsen onları itham et fakat Kûfelileri nebîz içerken görürsen onları itham etme. Zira Kûfeliler nebîz içerek, Basralılar ise içmeyerek dini hassasiyetlerinin artacağına inanıyorlar."⁵⁶ diyerek tehammür etmemiş (şaraba dönüşmemiş) nebîzin bir yerde içilmesi normal karşılanırken başka bir yerde hoş karşılanmadığını belirtmek istemektedir. Bir diğer örnek de giysilerle alakalıdır. Hz. Peygamber döneminde erkekler, bölgenin sıcak olması gibi etkenlerle başlarını örtmeyi âdet edinmişlerdi. Oysa bu konuda ne yasaklayıcı ne de emredici bir hüküm vardır. Dolayısıyla bu durum yani erkeklerin başlarına sarık, takke ve benzerlerini giymeleri veya giymemeleri İslâm'ın muhâlefet etmediği bir âdettir. O dönemde genel olarak bu durum insanların bir âdeti olarak değerlendirildiğinden bir kişinin başını örtmesi mürûet olarak kabul edilmiştir. Bugün ise bazı toplumlarda erkeklerin takkesiz ve sarıksız bir şekilde olmaları âdet olmuştur. Bu nedenle bugün en azından bazı toplumlar için

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Um* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990), 7/56; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1424/2002), 8/475.

⁵² Şiracüddin Ebû Hafs Ömer b. Ali İbnu'l-Mulakkın, *el-Mukni' fi-ulûmü'l-hadis*, thk. Abdullah b. Yusuf el-Cedî' (Suûdiyye: Dâru Fuvvâz, 1413), 1/244.

⁵³ Özpınar, "Hadis ve Fıkıh Edebiyatında Ortak Bir Kavram: Mürûet", 122.

⁵⁴ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 104.

⁵⁵ Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi elfiyeti'l-hadis li'l- İrakî*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1412/2003), 2/5-6.

⁵⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâd Avvâd Ma'rûf (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002), 7/196; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ.*, thk. Şuayb Arnaûd (Beirut: Müessesetü'l-Risâle, 1405/1985), 9/117; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Mizânu'l-îtidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 1/218-219.

erkeklerin sarık, takke ve benzerlerini kullanmamaları mürûeti ortadan kaldıran bir durum değildir.⁵⁷

Mürûeti şart koşanların gerekçeleri arasında, genel ahlâk ve âdâba aykırı davrananların genellikle yalandan kaçınmamaları, insanlar arasında alay konusu olmaları, hadis rivayetinde gereken titizliği göstermemeleri ve onu bir kazanç vesilesi haline getirme ihtimalleri ve düşük karakterli insanlarla bir arada bulunmaları sebebiyle toplumun, kendileri hakkında sûizan beslemesine yol açmaları sayılabilir. Bir başka ifadeyle genel ahlâk ve âdâba aykırı davranışlar, râvinin akıl, din ve hayasındaki eksikliğin bir göstergesi olduğu ve rivayetine olan güveni sarstığı için, adâlet sıfatını ihlal edici olarak kabul edilmiştir.⁵⁸ Ayrıca râvinin temiz ve düzgün bir kılık kıyafete sahip olması ve kendine güveni, mürûetin tamamlayıcı unsurlarından kabul edilmiştir. Bu sebeple hadis talebeleri hadis alacağı kimselerin namaz kılmasına ve yaşama biçimine dikkat ederlerdi.⁵⁹ Bu gerekçeyle fıkıh ve hadis âlimi Evzâî (öl. 157/774) "Dinini kendisine güvendiğin ve yaşayışını onayladığın kişiden al!" demiştir.⁶⁰

3.2.Mürûeti adâletin bir şartı olarak görmeyenler

Hatîb el-Bağdâdî'ye göre bir kişi dininde adâletle muttasıf olması için "Farzları hakkıyla yerine getiren, iyilikleri emredip kötülüklerden sakındıran, küçük düşürücü günahlardan sakınan, insanlarla ilişkilerinde ve fiillerinde hakkı gözeten, dinini ve şahsiyetini zedeleyen sözlerden kaçınan kişi" olmalıdır. Şunu da unutmamak gerekir ki kişinin, fâilini fâsık derecesine düşüren büyük günahlardan sakınması yetmez. Ayrıca halk arasında küçük günah olarak bilinen yalancılık, az miktarda da olsa eksik tartı, bir patlıcan hırsızlığı ve Müslümanları yalan sözlerle kandırmak gibi eylem ve sözlerden de sakınması gerekir.⁶¹ Bu tanıma göre Hatîb el-Bağdâdî, mürûeti, adâletin zorunlu bir şartı olarak görmemektedir.

Zâhirî ekolünün en büyük temsilcisi İbn Hazm (öl. 456/1064) da mürûetin adâletin zorunlu bir şartı olarak görülmesine karşı çıkanlardandır. O, *el-Muhalla*'sında bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Râvinin Allah'ın emirlerini yerine getirmesi (tâat) ve günahlardan uzak durması (ma'siyeti) yeterlidir. Burada mürûeti de saymak gereksizdir. Eğer mürûet dini bir hüküm gibi değerlendirilirse zaten tâat kelimesi bunu karşılamaktadır. Fakat dini bir hüküm gibi değerlendirilmezse bunları dinin gerekli şartlarından saymak câiz değildir. Zira bunun dini işlerden olduğuna Kur'an ve Sünnette bir delil yoktur."⁶² İmam Gazzâlî (öl. 505/1111) ise "Adâlette; sadece büyük günahlardan sakınmak yetmez bilakis küçük bir soğanı çalmak veya tartıda kasten değersiz bir şeyi eksik tartmak gibi küçük günahlardan uzak durmak da en öncelikli şartlarından. Çünkü küçük günah olarak bilinen bu davranışlar imanın zayıflığını gösteren kusurlardır. Bu ve benzeri kusurları kendisinde toplayan bir insan, dünyalık gayeler için yalan söylemekten çekinmez. Örneğin yollarda bir şeyler yemek, sokak ortasında bevletmek, kişinin değerini düşüren konuşmalar yapmak, şaka yapmakta ifrata gitmek

⁵⁷ Kudât, *el-Menhec*, 43.

⁵⁸ Emin Âşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidî* (İstanbul: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997), 90.

⁵⁹ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türasi'l-Arabî, 1271/1952), 2/29.

⁶⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 2/29.

⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 80.

⁶² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8/475-476.

gibi mürûeti zedeleyebilecek söz ve fiillerden sakınmak adâlette nasıl şart koşulabilir?⁶³ demiştir. Onun bu sözlerinden mürûeti adâletin zorunlu bir şartı olarak görmediği anlaşılmaktadır. İmam Nevevî (öl. 676/1277) de mürûeti ahlâkla ilişkilendirerek tamamlayıcı bir unsur olarak gördüğünü ifade etmektedir: “Mürûet, kişinin, kendi yaşadığı zaman ve bölgesindeki insanların ahlâkıyla ahlâklanmaktır.”⁶⁴ Ebû Abdillah Muhammed eş-Şevkânî (öl. 1250/1834) ise bu durumu şöyle ifade etmektedir: “İnsanlar arasında câri olan, şahıslara, zamana, mekâna ve durumlara göre değişen âdetler; üzerine dinin bina edildiği rivayet ve şehâdet konusu girmez. İnsanların mürûet olarak gördüklerine muhalif hareket eden şer’i değil; örfi mürûete aykırı davranmış olur. Bu durum da onun şer’i mürûetini yok etmez.”⁶⁵

Tâhir el-Cezâirî (öl. 1920), bazı âlimlerin mürûetin adâletin içinde zikredilmesine itiraz ettiklerini belirterek şöyle demektedir: “Mürûet olarak sayılan eylemlerin tümü insanlar arasında câri olan şeylerdir. Bu da topluluklara, mekân ve zamana göre değişiklik gösterir. Bazen mürûete örf olarak dinin hoş görmediği fakat insan tabiatının yapmasını gerektirdiği durumlar da girebilir. Dolayısıyla bunun sınırlarını çizmek de zordur.”⁶⁶ Onun bu ifadesinden kendisinin de mürûeti adâletin zorunlu bir şartı olarak görmediği anlaşılmaktadır.

Bu tanımlardan anlaşıldığı gibi bazı âlimler takvâ ile mürûeti eş anlamlı değerlendirerek takvânın tanımını yaptıkları görülmektedir. Bu süreç Hatîb el-Bağdâdî’ye kadar devam etmiştir. O, ilk defa mürûeti, râvide bulunması gereken şartlardan saymış fakat bunu zorunlu bir şart olarak görmemiştir. Hicri 7. asırdan itibaren İbnu’s-Salâh ve Mâlikî fakihleri İbnu’l-Hâcib (öl. 646/1249)⁶⁷ ve Şihabuddin el-Karaffî’nin (öl. 684/1285)⁶⁸ mürûeti adâletin tanımında ayrıca zikrettikleri görülmektedir. Onların bu tanımlarından hareketle hicri 7. asırdan itibaren mürûetin, adâletin zorunlu bir şartı olarak görüldüğü rahatlıkla söylenebilir.

4. Mürûeti İhlâl Edici Davranışlar

Mürûetin tanımlarında görüldüğü gibi gerek hadisçiler gerekse fıkıhçıların olaya, kendi çerçevesinden bakarak farklı tanımlar yaptıkları görülmektedir. Ayrıca âlimleri farklı tanım yapmaya sevk eden bir başka etken de zaman ve mekân etkisidir. Mürûet bu nedenle zamana ve topluma hatta aynı zamanda yaşayan toplumlara göre de değişkenlik arz etmektedir. Bazen bir davranış aynı zamanda yaşayan fakat farklı bölgelerdeki insanlar tarafından farklı algılanabilmektedir. Birinde yadırganan bir davranış başka birinde yadırganmamaktadır. Bu sebeplerle nelerin mürûetten, nelerin de mürûeti ihlal

⁶³ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustafâ*, thk. Muhammed Abdusselam Abdüşşâfi (b.y.: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1413/1993), 125.

⁶⁴ Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti meânî elfâzî’l-Minhâc* (Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415/1994), 6/351.

⁶⁵ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşâdu’l-fuhûl ilâ tahkîki’l-Hak min ilmi’l-usûl*, thk. Ahmed İzzu İnâye (Dımaşk: Dâru’l-Kitâbî’l-Arabî, 1419/1999), 1/144.

⁶⁶ Tâhir b. Sâlih Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihu’n-nazar ilâ usûli’l-eser*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde (Haleb: Mektebetu’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, 1416/1995), 1/97.

⁶⁷ Ebu’s-Senâ Mahmud b. Abdurrahman el-İsfahânî, *Beyânu’l-Muhtasar Şerhu Mustasari İbnu’l-Hâcib*, thk. Muhammed Muzhir Bekâ (Suûdiyye: Dâru’l-Medenî, 1406/1986), 1/696; Muhammed b. Mahmud el-Bâbertî, *er-Rudûd ve’n-Nukûd şerhu muhtasari İbnu’l-Hâcib*, thk. Dayfullah b. Sâlih b. Avn el-Omerî vdğr (b.y.: Mektebetu’r-Rüşd, 1426/2005), 1/671; Şevkânî, *İrşâdu’l-fuhûl*, 1/144; Muhammed Ra’fet Osman, *en-Nizâmu’l-Kadâi fi’l-fikhi’l-İslâmî* (b.y.: Dâru’l-Beyân, ts.), 152.

⁶⁸ Ebu’l-Abbâs Ahmed b. İdris el-Karaffî, *Şerhu Tenkîhi’l-fusûl*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa’d (b.y.: Şirketu’l-Tıbbâtî’l-Fenniyyetî’l-Muttehide, 1393/1973), 361.

edici davranışlardan olduğu konusunda net ifadeler belirlemek zorlaşmaktadır.

Rical kitaplarına bakıldığında mürûeti ihlal edici davranışlar arasında, çarşı pazarda yemek yemek, başı açık dışarda dolaşmak, insanların yanında eşini ve câriyesini öpmek, insanlara sık sık güldürücü hikâye ve fıkralar anlatmak, toplumda giyilmesi yadırganan elbiseler giymek, satranç oynamayı, şarkı söylemeyi, dinlemeyi ve dans etmeyi alışkanlık haline getirmek, bulunulmaması gereken mekân, hal ve kişilerle beraber bulunmak, hacamat, temizlik, deri tabaklama gibi basit meslekleri yapmak, rivayet mukabilinde ücret almak, sultanın emrinde çalışmak, kibir göstermek, falcılık, gevezelik yapmak, utanmazlık, çocukça davranışlar yapmak, nebîz içmek gibi dini örfte kınanan fiiller göze çarpmaktadır.⁶⁹

Şüphesiz bunları çoğaltmak mümkündür. Fakat bunların içinde bazıları vardır ki zamana ve mekâna göre değişmeyen kıstaslardır ve bunlar mürûeti ihlal edici olarak görülmüştür: Sokaklara bevletmek, ahlâksız insanlarla düşüp kalkmak, rezilâne sohbetlerde bulunmak gibi.⁷⁰ Yine âlimler, idarecilerin yanlarına varıp onlarla haşır neşir olan, onların hediyelerini alan kişileri de rivayetleri suistimal etme ihtimalinden dolayı bunu bir şahsiyet noksanlığı kabul etmişlerdir.⁷¹ Mürûeti ihlal edici davranışlar genel itibarıyla toplumdan topluma değişkenlik göstermekle birlikte bunlardan ikisi bölge ve zamanla kayıtlanmamıştır. Bu iki durumun mutekaddimûn ve muteahhirûn ulema tarafından râvide bir kusur olup olmadığı tartışılmıştır. Bunlardan biri hadis rivayetinde ücret almak diğeri ise yöneticilere sık gidip gelmektir.

4.1. İhtiyacı olmadığı halde ücret almak

Hadis tarihi kaynaklarında râvinin rivayeti karşılığında ücret alması mürûeti zedeleyen etkenlerden sayılmıştır. Genel anlamda bu meselede olumlu ve olumsuz iki eğilim bulunmaktadır.⁷²

Hadis rivayeti karşılığında ücret alınmayacağını belirtenlerin dayanaklarından biri Ubâde b. es-Sâmit'in şu sözüdür: Ashâbı suffeden bazılarına yazı yazma ve Kur'an öğrettim. Onlardan biri bana hediye olarak bir yay verdi. Ben de (kendi kendime) "Hediye edilen bu yay mal değildir. O yayla, Allah yolunda savaşırım. Gidip bu durumu Rasûlullah'a sorayım!" dedim. Rasûlullah'ın yanına varınca "Ya Rasûlallah! Suffe ashabından yazı ve Kur'an öğrettiklerimden biri hediye olarak bana bir yay verdi. Hakikatte o, bir mal değildir dolayısıyla onunla Allah için savaşırım." dedim. Rasûlullah "Eğer boynuna (kıyamet günü) ateşten bir halka takılmasını istiyorsan, kabul et!" buyurdu.⁷³ Aynı konuda Übey b. Ka'b rivayeti ise şöyledir: "Ben bir kişiye Kur'an öğrettim. O kişi de hediye olarak bana bir yay verdi. Ben de bunu Rasûlullah'a arz ettim. Allah Rasûlü "Eğer sen bunu almış olursan ancak ateşten bir yay almış olursun!" buyurdu. Bunun üzerine ben de hediye edilen yayı sahibine iade ettim."⁷⁴

⁶⁹ Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, 6/352-353; Âşik Kutlu, *Rical Tenkidi*, 90; Yılmazörnek, *Mürûet Vasfı*, 62-227.

⁷⁰ Ebû İshâk İbrahim b. Ali eş-Şirâzi, *el-Lüma' fî usûli'l-fikh* (b.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 75; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *Difâ' anî's-Sünne* (Kahire, 1409/1979), 31.

⁷¹ Ebû Şehbe, *ed-Difâ'*, 34.

⁷² Bu konuda geniş bilgi için bk. Veli Tatar - Nurullah Agitoğlu, "Tasnif Döneminde Hadisçilerin Ücret Karşılığında Hadis Rivayet Eden Ravilere Yaklaşımı (Nesai Örneği)", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 15/1 (Haziran 2023), 191-202.

⁷³ Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "Büyü", 36; Ebû Abdillâh b. Yezid İbn Mâce, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "Ticârât", 8.

⁷⁴ İbn Mâce, "Ticârât", 8.

Ubâde b. Sâmî't'in isnadında yer alan Muğîre b. Ziyâd'ın tevsik ve taz'ifinde itilaf edilmiştir. Yine Ubâde b. es-Sâmî'ten gelen bir isnatta da Bakıyye b. el-Velîd hakkında cerh ve ta'dil âlimlerinin ihtilafı söz konusudur.⁷⁵ Mısırlı muhaddis Ahmed b. Ebû Bekir el-Bûsîrî (öl. 840/1436) Übey b. Ka'b rivayetinin *muzdarib* olduğunu belirtmiştir.⁷⁶ Söz konusu Kur'an öğretiminden ücret alınmasını yasaklayan bu rivayetlerin, mütesâhil âlimlere göre *sahih* olduğu kabul edilse bile onlara şöyle cevap verilmiştir: Bu yorumlardan birine göre Ubâde rivayetinde Ehl-i Suffe'den olan kişilere Kur'an öğretildiği ve buna karşılık onların yay hediye ettiğinden bu durum İslâm'ın ilk yıllarından bahsetmektedir. Dolayısıyla onlara Kur'an öğretimi zorunluluğu taayyün etmişti. Diyâneten taayyün eden şeye karşılık ücret almak helal olmaz. Diğer bir yoruma göre ise Ubâde ve Übey rivayetlerini özel bir duruma hamletmek mümkündür. Böyle özel bir durumu da genele hamletmek doğru olmaz. Zira Allah Rasûlü'nün ücreti câiz gördüğü durumlar vardır.⁷⁷ Bazıları Kur'an öğretiminde ücret almayı yasaklayan bu rivayetlerin İslâmiyet'in ilk senelerine ait bir uygulama olmasından hareketle mensûh olduğunu söylemişlerdir.⁷⁸

Hadis rivayeti karşılığında ücret alanların "rivayeti kabul edilmez" diyenler, bu durumu "ücret karşılığında hadisleri satmak", şeklinde değerlendirmektedirler. İshâk b. Râhuye (öl. 238/853) de ücret karşılığı hadis rivayetinde bulunandan hadis yazılmayacağını belirtmiştir.⁷⁹ Ahmed b. Hanbel'e "Hadisleri satanın rivayetleri yazılır mı?" diye sorulduğunda o, "Hayır! Yazılanlarda da hayır yoktur." şeklinde cevap vermiştir.⁸⁰ Dolayısıyla Hammâd b. Seleme (öl. 167/784), Süleyman b. Harb (öl. 224/839), Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhuye ve Ebû Hâtim er-Râzi (öl. 277/890) hadis rivayeti karşılığında bedel alınmasını mürûeti zedeleyici bir etken olarak görmüşler ve böyle kişilerin rivayetlerinin yazılmayacağını belirtmişlerdir.⁸¹ Bu yasağı rivayetlerine yalan karıştırma ihtimallerinden dolayı sadece fakirlere tahsis edenler de vardır.⁸² Ücretle hadis rivayeti hususunda müstakil bir başlık açan Hatîb el-Bağdâdî'nin, rivayet karşılığında ücret almayı uygun görmediği anlaşılmaktadır.⁸³

Ücret karşılığı hadis tahdîsini câiz görmeyenlerin yanında buna belirli gerekçeler ileri sürerek uygun görenler de vardır: Gerekçelerden biri de Allah Rasûlü'nün "Ücret almaya hak ettiğiniz en güzel şey Allah'ın Kitabı'dır." rivayetidir.⁸⁴ Mücâhid b. Cebr (öl. 103/721), İkrime (öl. 105/723), Tâvûs (öl. 106/725), Fadl b. Dükeyn (öl. 219/834), Affân b. Müslim (öl. 220/835), Hişâm b. Ammâr (öl. 245/859), Ya'kub b. İbrahim ed-Devrakî (öl. 252/866), Ali b. Abdilaziz (öl. 286/899) gibi bir grup âlim bu durumu Kur'an kıraatine kıyas ederek

⁷⁵ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Neylu'l-evtâr*, thk. Isâmuddin es-Sabâbitî (Mısır: Dâru'l-Hadis, 1413/1993), 5/343-344.

⁷⁶ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Bekr el-Bûsîrî, *Misbâhu'z-züccâce fî zevâidi İbn Mâce*, thk. Muhammed el-Muntakî el-Kişnevî (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1403), 3/12.

⁷⁷ Yavuz Köktaş, *Anahatlarıyla Ahkam Hadisleri* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013), 261-262.

⁷⁸ Muhammed b. Ali el-Velevî, *el-Bahru'l-muhîd es-seccâc fî şerhi Sahîhi'l-İmami Müslim b. el-Haccâc* (b.y.: Dâru İbnü'l-Cevziyye, 1426), 36/122.

⁷⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 153.

⁸⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 154.

⁸¹ Ebû İshâk İbrahim b. Ömer el-Ca'berî, *Rusûmu't-tahdîs fî ulûmi'l-hadîs*, thk. İbrahim b. Şerif el-Meylî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000), 102-103; Ebu'l-Münzir Mahmud b. Muhammed el-Minyâvî, *Şerhu'l-Mükâzati li'z-Zehabî* (Mısır: el-Mektebetu's-Şâmile, 1432/2011), 35-37.

⁸² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 154.

⁸³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 153.

⁸⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "Tib", 34.

karşılığında ücret alınabileceğini söylemektedirler.⁸⁵

Ebû İshâk eş-Şîrâzî (öl. 476/1083), Ebu'l-Hüseyn b. Mâkûr'a (öl. 470/1077) muhaddislerin hadisle meşgul olup ailelerinin geçimlerini sağlaması için ücret almaları konusunda fetva vermiştir.⁸⁶ Ubeydullah b. Ebî Ziyâd, Mücâhid'in kendisine ilim öğrenmek için gelenlere "Önce git benim için çalış sonra gel sana hadis rivayet edeyim." dediğini aktarmaktadır.⁸⁷ Nesâî'nin (öl. 303/915) belirttiğine göre Ya'kub b. İbrahim "Sizden birisi durgun suya bevletmesin. Sonra da onda yıkanma ihtiyacı hâsıl olabilir."⁸⁸ rivayetini ancak dinar karşılığında rivayet etmiştir.⁸⁹ Dârekutnî'nin (öl. 385/995) *sika me'mûn* dediği Ali b. Abdulazîz el-Beğavî'nin ihtiyacından dolayı hadis rivayetinde ücret aldığı belirtilmiştir.⁹⁰ İbn Dükeyn de *hâfız* ve *sika* bir imam olmasına rağmen⁹¹, işin ekonomik yönünü garantiye bağlamış, öğrencilerine rivayet ettiği her bir hadis için belli bir miktar belirlemiştir.⁹²

Râvinin rivayet karşılığında ücret alabileceğini söyleyenlerin, "ücret alan râvinin ailesinin geçimini sağlayabileceği başka bir imkânın olmaması veya hadis rivayetinin itibarını korumak ve zapturapt altına almak" gibi gerekçeler zikrettikleri görülmektedir.⁹³ Zehebî'nin (öl. 748/1348) belirttiğine göre Buhârî (öl. 256/870) de rivayet karşılığında ücret alınabileceği görüşündedir ve ücret aldığı bilinen Fazl b. Dükeyn, Affan b. Müslim, Ya'kub b. İbrahim ed-Devrakî, Hişâm b. Ammâr gibi hocalarından rivayetleri vardır.⁹⁴

Âlimler, Kur'an eğitiminde, olduğu gibi rivayet bu günkü ifadeyle hadis dersi okutma karşılığında ücret alma meselesinde "ücretin devletten alınmasının câizliği konusunda" ittifak etmişlerdir.⁹⁵ Fakat Sad b. Ebî Vakkâs'ın oğluna Kur'an öğretilen ücret vermesinden⁹⁶ hareketle bunu özellikle günümüzde sadece devletle sınırlamamak gerekmektedir. Zira bu ücret değil, geçim bedelidir. Eğer bu eğitimleri verenlere geçimlerini sağlayacak ücret verilmezse bu eğitimleri sağlayacak kimse bulunmaz.

Sonuç olarak âlimler, hadis eğitimi için ücret almanın caiz olduğunu belirtmekle birlikte hadis eğitimini diğer meslekler gibi değerlendirmemek gerektiğine işaret etmişlerdir. Diğer meslekler de temel unsur kazanç olmakla beraber hadis ve diğer dini ilimler için ücret almakta temel etken kazanç değildir. Bu durumun mürûeti düşürüp düşürmemesi meselesinde ise hadis eğitimini diğer kazanç kapıları gibi düşünüp küçük hesaplar peşinde koşanların yaptıkları bu davranışlar kendilerinin mürûetini düşürür, denebilir.

⁸⁵ Ca'berî, *Rusûmu't-tahdîs*, 102-103; Minyâvî, *Şerhu'l-Mûkîza*, 35-37.

⁸⁶ Ebu'l Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *İhtisârü Ulûmî'l-Hadis*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 105.

⁸⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 155.

⁸⁸ Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "Tahâret", 46.

⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 155.

⁹⁰ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 3/143.

⁹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Tezkiratu'l-Huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/273.

⁹² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 155; Subhî Sâlih, *Ulûmü'l-hadis ve Mustalahuh* (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1991), 63.

⁹³ Ca'berî, *Rusûmu't-tahdîs*, 102-103; Osman Aydın, "Ravinin Adâletine İlişkin Hususiyetler Bağlamında Buhârî'nin Hadis Ricâline Yaklaşımı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/32 (2017), 764.

⁹⁴ Minyâvî, *Şerhu'l-Mûkîza*, 37.

⁹⁵ es-Sadık b. Abdîrrahman Ğiryânî, *Tashîhât fî Tatbîkı ba'dî's-Sünen* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1326), 79; Köktaş, *Ahkam Hadisleri*, 258-262.

⁹⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh es-Sakalî, *el-Câmiu li mesâilî'l-müdevvene* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1434/2013), 15/424; Ğiryânî, *Tashîhât*, 80.

4.2. Yöneticilere yakınlık

Mürûeti zedeleyen bir başka etken de râvinin yöneticilere sık sık gidip gelmesi ve onlarla görüşmesidir. Özellikle zâlim yöneticilerle sık sık görüşmek bazılarınca râvinin adâletini düşüren bir etken olarak görülmüş ve böyle yapanlar eleştirilmiştir. Dolayısıyla böyle yapmak râvinin adâletine (mürûetine) zarar verdiği genel görüştür.⁹⁷ Mesela, İbrahim en-Nehâî, Abdurrahman b. Ebî Leylâ'yı (öl. 83/702) devlet başkanı ile yakın ilişkisinden dolayı "devlet başkanının arkadaşı", diğer bir defasında "ümerayı sever" ifadeleriyle tenkit etmiştir.⁹⁸ İmam Mâlik de Abdullah b. Zekvân'ı sultana hizmet ettiği için eleştirmiştir.⁹⁹ İbn Abbâs'ın azatlı kölesi İkrime de idareci ve âmirlerden hediye kabul ettiği için cerh edilmiştir.¹⁰⁰ Ebû Müshir (öl. 218/833), Süleyman b. Utbe hakkında "Sikadır. Sultana yakın olmak dışında ayıbı yoktur." demektedir.¹⁰¹

Zehebî'nin bildirdiğine göre Buhârî, yöneticilere sık gitmenin râvinin adâletine (mürûetine) zarar vermeyeceği kanaatindedir ve yöneticilere gittiği halde Ahmed b. Vâkîd el-Harrânî, Humeyd b. Ebî Humeyd et-Tavîl, Humeyd b. Hilâl, Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ', Âsım b. Süleyman el-Ehval, Abdullah b. Zekvân, Mervân b. el-Hakem gibilerden rivayette bulunmuştur.¹⁰² O halde başta Buhârî olmak üzere mürûetin çerçevesinin onların nazarında farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bazı muhaddisler bu çerçeveyi geniş tutarken bazıları biraz daha dar tutmuştur. Bu durumda birine göre kusur olan bir davranış bir başkasına göre olmamaktadır.

Bazı âlimlerin yöneticilere gitmeyi mürûeti ihlal edici bir davranış olarak görmeleri hakikatte yöneticinin veya yöneticiye gidenin durumu ile de ilgilidir. Dolayısıyla bunun iki veçhesi söz konusudur: Yöneticiyle ilgili veçhesi yöneticinin zâlim olması, râvinin de yöneticiye gitmesi onun hatalarını islah dışında başka bir amaç taşıyorsa bu durum söz konusu râvi için bir nâkisa sayılır ve mürûeti ihlal edici bir davranışta bulunmuş olur. Râvi ile ilgili veçhesi ise yönetici zâlim değilse o takdirde yöneticinin istişâre etmek ve râvinin veya âlimin bilgi ve tecrübelerinden istifade etmek için ise bu durum mürûeti ihlal edici bir davranış olarak görülmemelidir. Zira bunu ehil kişiler yapmadığı takdirde yöneticilerin yanılma ihtimali yüksektir. İmâm Mâlik, kendisine teklif edilen vâlîlik ve kâdîlik görevlerini kabul etmemiş fakat yöneticilerle de iletişimi tamamen kesmemiştir. O, bu durumunu "Ben hak ve hakikati bir yöneticiye anlatmayacaksam kime anlatacağım! Onlara iyiliği önerip yanlışlardan sakındırmak her Müslümanın görevidir. Zira bir âlim, yöneticilerin huzuruna ancak bu amaçla gitmelidir."¹⁰³ sözleriyle ifade etmektedir. Bu durumda adâletli yöneticiye bir râvinin veya âlimin sık sık gitmesi

⁹⁷ Muhaddislerin birçoğu devlet yönetimine yakınlığı mürûet açısından sakıncalı kabul etseler de yöneticilere yakın olan râvilerden hadis rivayet etmede ilmi açıdan bir sakınca görmemişlerdir. Bunun en güçlü delili devlet yöneticilerine yakın olmayı tenkit eden hadis imamlarının yöneticilere yakınlıkla itham edilen râvilerin rivayetlerini terk etmemeleri aksine hadislerini kendi hadis kitaplarında delil olarak kullanmalarındır. bk. Abdullah Çelik, "Bir Cerh Kriteri Olarak Yöneticilere Yakınlık ve Devlet Görevi Almak", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 11/21 (Haziran 2024), 180.

⁹⁸ Abdurrahmân b. Amr Ebû Zür'a, *Târihu Ebû Zür'a ed-Dimaşkî* (Dimaşk: Mecmeu'l-Lügati'l-Arabiyye, 1982), 666-667.

⁹⁹ Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l - bâri şerhu Sahihî'l- Buhârî* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 1/413.

¹⁰⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l - bâri*, 1/427.

¹⁰¹ Ebû Zür'a, *et-Târih*, 382.

¹⁰² Minyâvî, *Şerhu'l-Mûkıza*, 34-35.

¹⁰³ Ebû'l-Fadl İyâd b. Mûsâ el-Yahşubî el-Kâdî İyâd, *Tertibu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik*, thk. İbn Tâvîl et-Tancî vd. (Mağrib: Maḥba'atu Fuḍâle, 1385/1965-1403/1983), 2/95; Ayrıca bk. Mehmet Emin Güzel, *İmam Mâlik'in Tefsir Analizi* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 27.

kendisine veya yakınlarına makam istemek için ise bu onun mürûet yönünden kusuru olarak değerlendirilir. Çünkü İslâm'da yöneticilik konusunda tâlib değil matlûb olmak ilkesi temel olmakla beraber önemli olan görev isterken veya aracı olurken başkasını karalamamak ve gayri meşru yollara başvurmamaktır.

5. Mürûetin Günümüze Yansıyan Veçesi

Klasik hadis usûlü kaynaklarında mürûet kavramı, râvide bulunması gereken adâletin, temel veya tamamlayıcı unsurlarından birisi olarak görülmüştür. Hakikatte bu özellik sadece râvide aranan bir özellik diğer bir ifade ile rivayet döneminde kalan bir kavram değil, güncelliğini koruyan ve değişken bir kavramdır. Şüphesiz şartlardaki zamana bağlı maddî ve manevî değişimler de kaçınılmazdır. İbn Haldûn'un (öl. 808/1406) ifadesiyle toplumların halleri, âdet ve inançları tek bir süreç ve sabit bir tarzda devam etmemektedir. Bunlar, günler ve zamanın geçmesine bağlı ve bir durumdan diğerine dönüşmelerdir. Değişim, kişilerde, vakitlerde ve şehirlerde olduğu gibi bölgeler, ülkeler, asırlar ve şehirlerde gerçekleşmektedir. Bu Allah'ın kullar için koyduğu bir kanundur.¹⁰⁴ Değişimden en fazla etkilenenlerden biri de şüphesiz kavramlardır.

Bu bağlamda tarihi süreci de göz önüne alındığında mürûet, değişimden en fazla etkilenen kavramlardan biridir. Zira mürûet daha önce de ifade edildiği gibi gelenek, örf ve âdetle doğrudan ilintilidir. Bunlar toplumdaki topluma değiştiği gibi aynı toplumda kendi içinde zamanla değişiklikler yaşaması da kaçınılmazdır. Zira rivayet döneminde sadece râvide aranan bir özellik iken süreç içinde toplumun yönlendiricisi, toplum için örnekliliği olan herkesi kapsamaktadır.

Buradan hareketle bugünün dünyasında toplumun önünde olan insanlar öncelikle bulunduğu konumun ağırlığını bilmeli ve toplum tarafından iyi karşılanmayan veya hafif insanlara yakıştırılan söz, davranış ve kılık kıyafetlerden sakınmalıdırlar. Bunların davranış, söz ve kıyafetleri taşıdığı konumun ağırlığına uygun olmalıdır. Hz. Peygamber'in ifadesiyle bunlar adeta yüzdeki 'ben' gibi olmalıdırlar.¹⁰⁵

Mürûet sahibi olmak her Müslüman için tavsiye edilmekle birlikte bu pratik olarak mümkün değildir. Mürûet her insanda değil, göz önünde bulunan özellikle dini ilimlerle uğraşan kişilerde bulunmalıdır. Bu hususa Kur'an, Hz. Peygamber ve eşlerini muhatap alarak şöyle işaret etmektedir: "*Ey Peygamberin eşleri! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Şayet Allah'tan sakınıyorsanız sözü çekicilikle konuşmayın, yoksa kalbi hastalık olan kimseler tamah eder; sözü her zaman maruf bir tarzda söyleyin.*"¹⁰⁶ Kur'an, toplum önderlerinin/ailelerinin bulunduğu konumun ağırlığını bilmelerini ve ona göre hareket etmelerini, kendilerini sıradan insanlarla kıyaslamamalarını istemektedir.¹⁰⁷ Yine Peygamber'in/ailelerinin veya toplumun önünde olan kişilerin/ailelerinin yaptıkları hayasızlık ve yararlı işte iki kat ceza ve mükâfat verileceği belirtilmiştir.¹⁰⁸ Söz konusu âyetler, Peygamber hanımları/ehl-i beyt ve toplumun önderi olan kişiler/aileleri kendilerini sıradan insanlar gibi değerlendirmemeleri gerektiğini zira onların toplumun nazarında bir örnekliliği söz konusu olduğunu vurgulamaktadır.

¹⁰⁴ Abdurrahman İbn Haldûn, *Mukaddime (Târihu İbn Haldûn)*, nşr. Halil Şehade (Beirut: Dâru'l-Fikr,1408/1988), 1/37-38. Bu değişimin bazı sebepleri hakkında bk. 1/38 vd.

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd, "Libas", 28; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 4/180.

¹⁰⁶ el-Ahzâb 33/32.

¹⁰⁷ el-Ahzâb 33/33.

¹⁰⁸ el-Ahzâb 33/30, 31.

Mürûeti ihlal edici davranışta bulunmamaya, toplumun önünde olan kişilerin dikkat etmesi gerektiğine hadisten işaret ise şu rivayet örnek verilebilir: Allah Rasûlü, ramazan ayının son on gününde mescidinde itikâftayken eşi Safiyye, ziyaret etmek üzere gelmiş ve yanında bir müddet kalmıştı. Ziyaret sonrasında evine dönmek için ayağa kalkınca Rasûlüllah da eşini uğurlamak üzere onunla kalkmıştı. Ümmü Seleme'nin kapısının önüne vardıklarında Ensârî iki kişiye rastlamışlar, Allah Rasûlü onlara selâm vermiş onlar da hızlı adımlarla oradan uzaklaşmaya çalışmışlardı. Rasûlüllah iki Ensârî'ye "Yavaş olun durun! Yanımdaki bu hanım zevcem Safiyye bint Huyey'dir." buyurdu. O iki Ensârî "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz.", dediler ve bu durumdan rahatsız oldular. Bunun üzerine Allah Rasûlü "Muhakkak ki şeytân, insanın vücudunda kanın ulaştığı gibi dolaşır. Ben, kalplerinize şeytânın bir şüphe atmasından endişe ettim." buyurdu.¹⁰⁹

Hakikatte her dönemde toplum, örneklik konumunda olan kişilerin hayatlarına daha fazla dikkat etmiştir. Toplumun önünde olan kişiler, kendilerinden beklenilmeyen bir davranış sergilediklerinde eleştiri okları üzerlerine yönelmiştir. Bunun örnekleri İslâm tarihinde azımsanmayacak derecededir. Hz. Ömer döneminde kurulan Kûfe şehrinde Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın gösterişli bir köşk yaptırması teba tarafından fazlaca eleştirilmiş Halife de söz konusu köşkün yakılması için Muhammed b. Mesleme'yi görevlendirmiştir.¹¹⁰ Zira Sa'd, Hz. Peygamber'in gözde sahâbilerinden biridir. Dini açıdan valinin köşkte yaşaması problem teşkil etmese de toplumun bu durumu seçkin bir sahâbiye yakıştıramadığı anlaşılmaktadır.¹¹¹ Yine Emevîler döneminde halifelerin Roma ve Sâsânî imparatorlarının yaşantısına benzer bir hayat sürerek lüks saraylarda yaşamaya başlamaları, gittikleri yerlerde kendilerine eşlik eden korumalar bulundurmaları halkla yöneticilerin arasının açılmasına etki eden sebeplerden birisidir. Zira yöneticilerin bu şekilde davranış sergilemeleri ilk halifelerin zâhidâne yaşantılarından ve ideallerinden oldukça uzaktı. Bu durum halkın yönetici profiline pek uygun değildi.¹¹² İlerleyen süreçte ise valilerin hatta halifelerin gösterişli saraylarda yaşamalarını ve yanlarında korumalar bulundurmalarını toplumun sorun etmediği aşîkârdır. Bu durum mürûetin değişkenliğine bariz bir örnektir. Zira toplumların halleri, âdet ve inançları tek bir süreç ve sabit bir tarzda devam etmemektedir.¹¹³ Bu meyanda önde olan kişiler toplumdaki değişime de dikkat ederek toplumun hassasiyetlerini dikkate almak zorundadırlar.

Sonuç olarak, mürûet rivayet döneminde kalan ve sadece râviye tahsis edilmiş bir kavram değildir. Güncelliğini koruyan bir kavramdır. Genel itibarıyla mürûet sahibi olmak her Müslümanda bulunması tavsiye edilmekle birlikte bu pratik olarak mümkün değildir. Günümüze yansıyan yönüyle bu vasıf, toplumun göz önünde bulunan özellikle dini ilimlerle uğraşan kişilerde ve ailelerinde bulunması gerekir.

¹⁰⁹ Buhârî, "İ'tikâf", 8, "Humus", 4, "Bed'u'l-halk", 11, "Edeb", 121.

¹¹⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezîd el-Âmilî eṭ-Ṭaberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk ve Şılatu Târîhi eṭ-Ṭaberî* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967), 4/47; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, thk. 'Umar 'Abdusselâm Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1417/1997), 2/354.

¹¹¹ Mustafa Sarıbyık, *Erken Dönem İslâm Tarih'inde Ulemâ - İktidâr İlişkileri* (İstanbul: Ark Yayınları, 2023), 64-65.

¹¹² Mehmet Çakırtaş, *Emevîler Dönemi Şiddet Hareketleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), 31.

¹¹³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/37.

Sonuç

Râvinin adâlet vasfıyla ilgili kullanılan ıstılahlardan biri mürûettir. Bu kavram İmam Şâfiî ile şâhitliğin şartı olarak sayılmıştır. Sonraki süreçte ise adâletin zorunlu bir şartı olan takvâ kavramı içinde değerlendirilmiştir. Hatib el-Bağdâdî ise mürûeti, râvide bulunması gereken takvâ kavramı dışında tamamlayıcı bir şart görmektedir. Mürûeti, adâletin zorunlu bir şartı olarak değerlendirmek ancak hicri 7. asırda İbnu's-Salâh ile olmuştur.

Mürûet kelimesi de adâlet gibi birden fazla ilim dalıyla bağlantılı olan bir kavramdır. Başlangıçtan günümüze kadar başta hadisçiler olmak üzere mürûetin birçok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan hareketle mürûetin tarihi süreç içinde anlam genişlemesine maruz kaldığı görülmektedir. Söz konusu kavramın meslek, sosyal çevre, soy, kıyafet gibi durumlarla da ilintisi kurulmuştur. Mürûetin tanımında anlam kaymasına sebep olan etkenin toplumlarda görülen değişim olduğu söylenebilir. Her âlim tanımında kendi çevre ve dönemindeki zaafırlara dikkat çekmiştir. Ancak tüm bu tanımların ortak noktası mürûetin, Müslümana şahsiyet ve karakter kazandıran ahlâkî bir olgunluk olduğudur.

Mürûetin tanımlarından anlaşıldığına göre ihlal edici davranışlardan birçoğu zaman ve mekânla kayıtlı iken bazısı ise zaman ve mekânla sınırlı olmadan ihlal edici bir etken olup olmadığı âlimler tarafından tartışılmıştır. Bunlar, hadis rivayetinde ücret alma ve yöneticilere sık gitme meselesidir. Bu durumda genel kanaat hadis rivayetini yani bu işi meslek haline getiren bütün zamanlarını buna ayıran kimselerin ailesinin geçimi için ücret almasını mürûeti ihlal edici bir davranış olarak görmemişlerdir. Günümüz şartlarında da bu durumu dini ilimleri öğreten herkese hamletmek mümkündür. Fakat bu mesleği icra ederken fazla kazanç getirici mesleklerle karıştırmamak gerekmektedir. Râvinin yöneticilere sık gitmesini de bazı âlimler mürûeti ihlal edici bir davranış olarak görmüşlerdir. Fakat bu durum zalim yöneticilerin yanlışlarını söylemek için yapıyorsa bir kusur olarak görülmediği gibi aynı zamanda âdil yöneticinin istişâre heyetinde bulunmanın da mahsuru yoktur.

Şüphesiz tanımlarda zaman ve mekân faktörü ön plana çıkmaktadır. Hatta aynı zamanda olmasına rağmen bölgeler arasında farklar da söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda mürûeti ihlal edici bir davranış başka bir bölgede bir kusur olarak görülmemektedir. Bu durumda mürûetin tanımı zaman ve mekânla bağlantılı olduğundan bu günkü şartlarda "Hadisle uğraşan kişinin toplumun dini değerlerine aykırı olmayan âdetlere uyması, meslek onuruna uygun kıyafetler giymesi, buna uygun söz ve davranışlarda bulunmasıdır." şeklinde tanım yapılabilir. Bu tanımdan hareket ederek mürûet kavramı, işlevini hadisin rivayet dönemi ile sonlandırmamış olmaktadır.

Bugünün dünyasında mürûeti sadece hadisçilere hasretmemek gerekir. Başta dini ilimlerle uğraşan insanlar olmakla birlikte bu vasıf toplumun önünde olan herkes için aranan bir özelliktir. Bu meyanda toplumun önünde olanlar, ilahiyatçılar, dini anlatmakla görevliler veya toplum tarafından dini yaşadığı kabul edilenler/dindarlar öncelikle bulunduğu konunun ağırlığını bilmeli ve toplum tarafından iyi karşılanmayan veya toplum tarafından hafif insanlara yakıştırılan söz, eylem ve kılık kıyafetlerden sakınmalıdırlar. Zira bunların yaptığı hata veya mürûeti ihlal edici bir söz, bir eylem şahıslarına değil müntesipleri oldukları dine yüklenmektedir. Sonuç olarak, mürûet kavramı, hadis rivayet dönemi ile işlevi biten bir kavram değildir. Asrımızda başta din ilimleriyle uğraşan herkese dönük bir veçhesi vardır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Acar, H. İbrahim. "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 368-388.

Aclûnî, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Muhammed b. Abdilhâdî. *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîli'l-İlbâs*. thk. Abdulhamid b. Ahmed b. Yusuf b. Hendâvî. 2 Cilt. b.y.: Mektebetu'l-Asriyye, 1420.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hânî, 2. Basım, 1422.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1982.

Âşıkkutlu, Emin. *Hadiste Ricâl Tenkidi*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997.

Aydın, Osman. "Ravinin Adâletine İlişkin Hususiyetler Bağlamında Buhârî'nin Hadis Ricâline Yaklaşımı". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/32 (2017), 741-770.

Bâbertî, Muhammed b. Mahmud el-. *er-Rudûd ve'n-Nukûd şerhu muhtasari İbnu'l-Hâcib*. thk. Dayfullah b. Sâlih b. Avn el-Omerî vdğr. 2 Cilt. b.y.: Mektebetu'r-Rüşd, 1426.

Beddâh, Râşid b. Abdurrahman. *Mecelletu'l-Bahsi'l-İlmiyyi ve't-Türâsi'l-İslâmî* 40. "Havâtimu'l-Murûe", 19-24.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyin el-. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyin el-. *Şuabü'l-İmân*. 14 Cilt. Hindistan: Mektebetü'r-Rüşd, 1423.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmiu's-sahih*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401.

Bûsîrî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Bekr el-. *Misbâhu'z-zücâce fi zevâidi İbn Mâce*. thk. Muhammed el-Muntakî el-Kişnevî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 2. Basım, 1403.

Ca'berî, Ebû İshâk İbrahim b. Ömer el-. *Rusûmu't-tahdîs fi ulûmi'l-hudûs*. thk. İbrahim b. Şerif el-Meylî. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1421.

Çağrı, Mustafa. "Mürüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/61-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Çakırtaş, Mehmet. *Emeviler Dönemi Şiddet Hareketleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.

Çelik, Abdullah. "Bir Cerh Kriteri Olarak Yöneticilere Yakınlık ve Devlet Görevi Almak". *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 11/21 (Haziran 2024), 169-194.

Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr ed-. *el-Firdevs bi me'sûri'l-hutâb*. thk. es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1401.

Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *Difâ' ani's-Sünne*. Kahire, 1409.

Ebû Zür'a, Abdurrahmân b. Amr. *Târihu Ebû Zür'a ed-Dımaşkı*. Dımaşk: Mecmeu'l-Lüğati'l-Arabiyye, 1982.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *el-Mustasfâ*. thk. Muhammed Abdusselam Abdüşşâfi. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413.

Güzel, Mehmet Emin. *İmam Mâlik'in Tefsir Anlayışı*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.

Çiryânî, es-Sadık b. Abdirrahman. *Tashîhât fî Tatbîkı ba'dı's-Sünen*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1326.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *el-Câmiu li ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*. thk. Mahmud et-Tahhân. 2 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Meârif, ts.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *el-Kifâye fî İlmi'r-rivaye*. thk. Ebû Abdillâh es-Sûrkî -İbrahim Hamdi el-Medenî. Medine: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *Mevdu evhâmi'l-cem ve't-tefrîk*. thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *Şerefu eshâbi'l-hadis*. thk. Mehmed Saîd Hatipoğlu. Ankara: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *Takyîdu'l-ilm*. Beyrut: İhyâu's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *Târihu Bağdâd*. thk. Beşşâd Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422.

Herevî, Ebû Sa'd Ahmed b. Muhammed el-. *Kitâbu'l-Erbeîn fî şuyûhi's-süfiyye*. thk. Âmir Hasen Sabrî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1417.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *el-Cerh ve't-Ta'dil*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1271.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali. *Fethu'l - bâri şerhu sahîhi'l- Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

İbn Haldûn, Abdurrahman. *Mukaddime (Târihu İbn Haldûn)*. ed. Halil Şehade. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*. 12 Cilt. Dâru'l-Fikr, ts.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Ravdatu'l-ukalâ ve Nuzhetu'l-fudalâ'*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbn Hüzeyl, Ebu'l-Hasen Ali b. Abdirrahman. *Avnu'l-edeb fi's-siyâseti ve zeynu'l-haseb ve'r-riyâse*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, ts.

İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmail b. Ömer. *İhtisâru Ulûmi'l-Hadis*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, ts.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh b. Yezid. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.

İbnu'l-Eşîr, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târîh*. thk. 'Umar 'Abdusselâm Tedmurî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, 1417/1997.

İbnu'l-Merzûbân, Ebû Bekr Muhammed b. Haler. *el-Mürûe*. thk. Muhammed b. Hayr Ramazan Yusuf. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1420.

İbnu'l-Mulakkın, Şiracüddin Ebû Hafs Ömer b. Ali. *el-Mukni' fi-Ulûmü'l-hadis*. thk. Abdullah b. Yusuf el-Cedî'. 2 Cilt. Suûdiyye: Dâru Fuvvâz, 1413.

İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrûzî. *Ma'rifetu envâi Ulûmi'l-Hadis (Mukaddimetü İbnu's-Salâh)*. thk. Nureddin İtr. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1406.

İsfahânî, Ebu's-Senâ Mahmud b. Abdurrahman. *Beyânü'l-Muhtasar Şerhu Mustasari İbnu'l-Hâcib*. thk. Muhammed Muzhir Bekâ. 3 Cilt. Suûdiyye: Dâru'l-Medenî, 1406.

Kâdî 'İyâd, Ebû'l-Faql 'İyâd b. Mûsâ el-Yaḥşubî. *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik*. thk. İbn Tâvît et-Tancî vd. 8 Cilt. Mağrib: Maḥba'atu Fuḍâle, 1385/1965-1403/1983.

Karafî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdris. *Şerhu Tenkîhu'l-fusûl*. thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd. b.y.: Şirketu'l-Tibâtî'l-Fenniyyeti'l-Muttehîde, 1393.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Köktaş, Yavuz. *Anahatlarıyla Ahkam Hadisleri*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.

Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b Selâme el-. *Müsnedü's-Şihâb*. thk. Hamdî b. Abdilmecid es-Silefî. 2 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2. Basım, 1047.

Kudât, Şeref. *el-Menhecü'l-Hadis fi Ulûmi'l-Hadis*. Ammân: el-Akademiyûn, 1425.

Kuşeyrî, Abdulkarim b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdulhalim Mahmud-Mahmud b. eş-Şerif. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh. *el-Muvatta*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1401.

Minyâvî, Ebu'l-Münzir Mahmud b. Muhammed. *Şerhu'l-Mûkızati li'z-Zehbî*. Mısır: el-Mektebetu's-Şâmîle, 1432.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1401.

Osman, Muhammed Ra'fet. *en-Nizâmu'l-Kadâî fi'l-fıkhi'l-İslamî*. b.y.: Dâru'l-Beyân, 2. Basım, ts.

Özpinar, Ömer. "Hadis ve Fıkıh Edebiyatında Ortak Bir Kavram: Mürûet". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2011), 107-142.

Râğîb İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyin b. Muhammed. *ez-Zerîa ilâ mekârîmi's-Şerîa*. thk. Ebu'l-Yezîd Ebû Zeyd el-Acmî. Kahire: Dâru's-Selâm, 1428.

Râğîb İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyin b. Muhammed. *Muhâdarâtü'l-Üdebâi ve Muhâverâtu's-Şûarâi ve'l-Beleğâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1420.

Sakalî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *el-Câmiu li mesâilil-müdevvene*. 24 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1434.

Sâlih, Subhî. *Ulûmü'l-hadis ve Mustalahuh*. Beyrut: Dâru'l-İlm, 18. Basım, 1991.

Sarıbıyık, Mustafa. *Erken Dönem İslâm Tarih'inde Ulemâ - İktidâr İlişkileri*. İstanbul: Ark Yayınları, 2023.

Seâlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed. *Mir'âtü'l-mürûât*. thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1425.

Sehâvî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdîrrahman. *Fethu'l-Muğîs bi şerhu el-Fiyeti'l-Hadis li'l- Irakî*. thk. Ali Hüseyin Ali. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1412.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris. *el-Um*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410.

Şevkânî, Muhammed b. Ali eş-. *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-Hak min ilmi'l-usûl*. thk. Ahmed İzzu İnâye. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1419.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Neylu'l-Evtâr*. thk. Isâmuddin es-Sabâbitî. 8 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hadis, 1413.

Şirâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali. *el-Lüma' fi usûlü'l-fikh*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424.

Şirbînî, Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-Mutâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzı'l-Mihâc*. 6 Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk ve Şılatu Târîh et-Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967.

Tâhir el-Cezâirî, Tâhir b. Sâlih. *Tevcîhu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*. thk. Abdulfettah Ebû Gûdde. 2 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1416.

Tatar, Veli - Agitoğlu, Nurullah. "Tasnif Döneminde Hadisçilerin Ücret Karşılığında Hadis Rivayet Eden Ravilere Yaklaşımı (Nesai Örneği)". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 15/1 (Haziran 2023), 189-207.

Velevî, Muhammed b. Ali. *el-Bahru'l-Muhîd es-Seccâc fi şerhu Sahîhi'l-İmami'l-Müslim b. el-Haccâc*. 45 Cilt. b.y.: Dâru İbnu'l-Cevziyye, 1426.

Yılmazörnek, Reyhan. *Mürûet Vasfı ve Râvi Tenkidine Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Mîzânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lâmi'n-nübela*. thk. Şuayb Arnaûd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 3. Basım, 1405.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Tezkiratu'l-Huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.